

OD AVNOJA DO DELEGATSKE SKUPŠTINE. VEĆNICI — POSLANICI —
DELEGATI. DOKUMENTA. Beograd 1984.

Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija temeljito su izmijenili povijesnu sudbinu jugoslavenskih naroda i narodnosti — od onih njezinih odsječaka što zađiru u vojni sudar sa stranim zavojevačima i njihovim domaćim kvislinzima koji je donio njihovo slamanje, preko komponenata koje su vezane za početak socijalnih i klasnih promjena, do borbe za okupljanje svih jugoslavenskih zemalja u jednu državnu cjelinu, prvi put od doseljenja Slavena na ove balkanske prostore. Sve se to zbivalo pod vodstvom KPJ na čelu s drugom Titom. Posebna komponenta historijskih kretanja u nas od 1941. do 1945. god. očituje se u definitivnom raspadu vlasti propale Kraljevine Jugoslavije i formiranju nove vlasti, utemeljene na narodnooslobodilačkim odborima. U početku privremeni, a zatim i trajni oblici organizacije te vlasti, NOO-i su se od samoga početka počeli iskazivati kao demokratske institucije koje moraju biti povezane s narodom — iz kojega izniču, koji zastupaju i predstavljaju. U neobično teškim ratnim vremenima nije bilo lako provesti u život intencije KPJ da se stvarnim slobodarskim načinima — od izbora, organizacije i postupaka u radu NOO-a — pokaže svakome da nova vlast ne može i ne smije biti nalik monarhističkim formama vlasti.

U nas ima dosta objavljenih materijala koji na znanstven, stručan ili popularan način interpretiraju zbivanja u vezi s nastankom nove narodne vlasti te njezinim razvojem, sve do suvremenih naših dana. Doduše, treba reći i to da što se vremenski više ide unatrag, ima i više publiciranih djela, tako da najnovija zbivanja u vezi s razvojem organizacije vlasti imaju i najmanje znanstveno-kritičkih osvrta. To se vidi i u odnosu štampane riječi prema skupštinskom sistemu na razini naše Federacije — o Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a ima relativno mnogo objavljenih izvorne građe, pa i znanstvenih prikaza, ali o kasnijim skupštinama, u poratnom periodu, ima relativno manje edicija. Zbog toga je hvale vrijedan pothvat Branislava Ilića, Ljubinke Suković, Ljiljane Janjetović (kao priređivača) i Radomira Milića (kao suradnika), te izdavača »Radničke štampe« u Beogradu da prikupe i objave najvažnije dokumente koji na najbolji mogući način osvjetljaju rad naših skupštinskih tijela u periodu od četiri decenija. Knjiga nosi naslov: »Od AVNOJ-a do delegatske skupštine. Većnici — Poslanici — Delegati. Dokumenta«. Obuhvaćeno je Prvo zasjedanje AVNOJ-a (26. i 27. studenog 1942), s prikazom rada Izvršnog odbora AVNOJ-a između Prvog i Drugog zasjedanja (prosinac 1942 — studeni 1943), zatim Drugo zasjedanje AVNOJ-a (29.—30. studenog 1943), s radom Predsjedništva AVNOJ-a, NKOJ-a i Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije do Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, Treće zasjedanje AVNOJ-a i zasjedanje Privremene narodne skupštine (7.—26. kolovoza 1945), zasjedanje Ustavotvorne skupštine (29. studenog 1945 — 31. siječnja 1946), Narodna skupština FNRJ, prvi saziv (31. siječnja 1946—24. travnja 1950), drugi saziv (24. travnja 1950—24. prosinca 1953), Savezna narodna skupština, treći saziv (24. prosinca 1953—17. travnja 1958), četvrti saziv (18. travnja 1958—29. lipnja 1963), peti saziv (29. lipnja 1963—16. svibnja 1969), šesti saziv (16. svibnja 1969—15. svibnja 1974), Skupština SFRJ, sedmi saziv (15. svibnja 1974—15. svib-

nja 1978), osmi saziv (15. svibnja 1978—15. svibnja 1982) i deveti saziv (15. svibnja 1982—15. svibnja 1986). Taj četrdesetogodišnji period ima karakteristike kontinuiranog razvoja određenoga vida socijalističkog sistema, koji je izrastao iz demokratskih elemenata narodnooslobodilačkih odbora, a krenuo pravcem razvijanja delegatskog sistema.

Knjiga je »zamišljena kao publikacija o skupštini kao instituciji našeg društveno-političkog sistema«, međutim, »publikacija je u izvesnom stepenu izašla iz tih okvira, jer nije bilo moguće prikazati njen razvoj kao najvišeg organa vlasti i samoupravljanja i najvišeg zakonodavnog i predstavničkog tela, a bar delimično ne obuhvatiti i dokumenta o uspostavljanju narodne vlasti uopšte, razvoju ustavnosti i zakonitosti i samoupravnih odnosa« (str. 376). Glavni dio edicije sačinjavaju izvorni dokumenti — izvještaji, ekspoezi, uvodna izlaganja, debate, zakletve, dijelovi sjednica, itd. Ti izvori govore o načinima konstituiranja, o strukturi, o mjestu i položaju narodne vlasti, odnosno najviših predstavničkih tijela nove Jugoslavije u političkom sistemu, načinima rada i odlučivanju, odnosu prema izvršnim organima, o republikama i autonomnim pokrajinama, te pružaju globalni pregled sadržaja rada tih tijela — ističu priređivači publikacije. Dakako, dokumenti su dani u izboru, a neki samo u izvacima. Ukupno ima petnaest dijelova/poglavlja, u skladu s određenim etapama razvoja, uglavnom sa zasjedanjima predstavničkih tijela; izuzetak je učinjen u drugom i četvrtom dijelu, u kojima su — kako je spomenuto — dani izvori o radu Izvršnog odbora AVNOJ-a između Prvog i Drugog zasjedanja, u razdoblju od prosinca 1942. do studenoga 1943, odnosno o radu Predsjedništva AVNOJ-a, NKOJ-a i Privremene vlade DFJ do Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, u periodu od prosinca 1943. do kolovoza 1945. godine. Uz poglavlja nalazi se uvod koji kratko i sintetički daje uvid u rad tijela na koje se odnose priloženi dokumenti i izvori općenito, odnosno u najvažnija pitanja koja su tretirana u određenom najvišem predstavničkom tijelu nove Jugoslavije. Dana je i organizacijska struktura, s imenima rukovodilaca te popisom zastupnika odnosno delegata; njihove promjene notirane su u napomenama. Tu je predgovor Najdana Pašića na str. V—VIII; priređivači su objavili i popis svih vijećnika, poslanika i delegata od vremena Prvog zasjedanja AVNOJ-a 1942. do Skupštine SFRJ 1982. godine; također, označeno je u kojem su mandatnom vremenu bili birani. Djelo ima i »Napomene« na str. 821—849, zapravo bilješke, kojih, međutim, ima i na stranicama na kojima su objavljeni dokumenti. Uz svaki dokument naveden je i izvor odakle je materijal uzet (ponegdje se upućuje i na više izvora) — uglavnom je to literatura: objavljene knjige, »Službeni list«, stenografska izdanja pojedinih zasjedanja, ali ima i dokumenata koji su uzeti neposredno iz arhiva, te — barem prema oznaci — nisu do sada objavljeni (npr., na str. 32—34 izvadak iz dokumenta Izvršnog odbora AVNOJ-a o intervjuu kralja Petra II Karađorđevića koji je 4. travnja 1943. god. objavio londonski list »Sunday dispatch«; materijal se nalazi u Arhivu CK SKJ, Fond AVNOJ-a).

Objavljivanje izbora građe o skupštinskim tijelima Federacije izvrstan je prilog našoj historiografiji te znatno olakšava posao znanstvenim istraživačima narodne vlasti, a i drugim zainteresiranima olakšan je uvid u rad tih organa nove Jugoslavije. I AVNOJ i skupštine svih saziva pokazuju da su ta tijela vrlo mobilna, kreativna, odnosno — kako to N. Pašić u uvodu kaže — to je već od AVNOJA-a »radno telo koje preko svojih izvršnih organa neposredno i sprovodi utvrđenu politiku oslanjajući se na lanac vertikalno povezanih izbornih i u svakom trenutku smjenjivih predstavničkih i radnih tela koja se biraju za uže teritorije počinjući od mesnih (seoskih) odbora i opštine« (str. VII). Zato je Pašić s pravom ustvrdio: »Napor autora knjige 'Od AVNOJ-a do delegatske Skupštine' urodio je značajnim rezultatom čiju će originalnu i trajnu vrednost lako uočiti ne samo onaj ko želi da ozbiljno i na samim izvorima proučava najnoviju političku istoriju ove zemlje i genezu osnovnih institucija političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, nego

i najširi krug čitalaca zainteresovan da sazna kako je iz godine u godinu, iz decenije u deceniju, koncipiran i stvaran, manjan i dograđivan poredak u kome danas živimo. Baš to što je fokus pažnje u knjizi sužen na jednu ključnu instituciju — na Skupštinu SFRJ — omogućilo je da se tako definisan predmet sistematski obuhvati i da se jasno ocrta linija kontinuiranog, sebi doslednog razvoja ispunjenog istovremeno stalnim promenama i istorijskim inovacijama. (...) Organizacija obimne i raznovrsne građe dobro je promišljena i dosledno sprovedena, od prve do poslednje stranice ove originalne i jedinstvene publikacije. Primenjen je u osnovi hronološki pristup s tim što je svaka etapa, svaki skupštinski saziv, dat kao jedna, zaokružena celina komponovana na takav način i uz takav izbor relevantnih dokumenata da to ukazuje, s jedne strane, na osnovnu razvojnu nit koja povezuje datu fazu sa onim prethodnim a, s druge strane, ističe ono što je baš za nju karakteristično. Kratak uvodni tekst koji prethodi svakom odeljku podseća i upozorava čitaoca na istorijsku situaciju i konkretan splet događaja u kojima je Skupština delovala i koji su bili od najvećeg značaja za sadržaj, domašaj i stvarni smisao pojedinih njenih akata. U tom sklopu dati su i najrelevantniji podaci o izboru, sastavu i načinu rada i odlučivanja Skupštine u svakom sazivu. Tako je oko tri stotine autentičnih dokumenata ukomponovano i sliveno u jednu logičku celinu koja premošćava raspon od 40 godina izuzetno burnog istorijskog razvoja — raspon između užičkih i fočanskih dokumenata iz daleke 1941. i 1942. godine i najnovijih ustavnih amandmana iz 1981.« (str. V).

Ova zbirka izvora, dakle, govori sama za sebe; može se, doduše, priređivačima prigovoriti zbog čega su dali upravo određeni izvor, a ne neki drugi, također adekvatan dokument, zbog čega su dali kakav izvadak iz izvora, a preskočili drugi, zbog čega su dali relativno malen broj bilješki, itd., zašto je dan samo kratak uvodni tekst o devetom mandatnom periodu Skupštine SFRJ koji je počeo 15. svibnja 1982. a završit će 15. svibnja 1986. a nije u ovoj knjizi dan izbor izvora, zašto nije označena godina izdanja zbirke (otisnut je samo datum oktobar 1984. god. uz »Predgovor«, itd. Ima i grešaka činjenične prirode. Npr., na str. 62, kao 35. dokument dana je »Odluka o priključenju Slovenkog primorja, Beneške Slovenije, Istre i hrvatskih Jadranskih Otoka Jugoslaviji«, koju je Predsjedništvo AVNOJ-a, pod br. 9 donijelo u Jajcu 30. studenoga 1943. godine (izvor je objavljen prema originalu u Arhivu za akta Skupštine SFRJ i »Službenom listu« DFJ, br. 1/1945); uz točku 2. toga kapitalnog dokumenta nove Jugoslavije stoji oznaka za bilj. 34, čiji sadržaj (str. 385) glasi: »Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih dijelova Hrvatske i hrvatskih jadranskih otoka slobodnoj Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji doneo je okružni NOO za Istru (predstavnici narodnooslobodilačkog pokreta naroda Istre) u Pazinu.« Okružni NOO Istre, međutim, odluku takvog sadržaja nije donio; sama pisana odluka nije sačuvana, možda nije bila ni napisana, ali sačuvan je proglas istoga ONOO-a Istre o odluci koju je u Pazinu donio 13. rujna 1943. godine. Ta odluka Okružnog NOO-a Istre ograničava se samo na sjedinjenje Istre te ta važna rečenica štampana u proglasu velikim slovima — glasi ovako: »Istra se priključuje matici zemlji i proglašuje ujedinjenje sa ostalom našom hrvatskom braćom.« Okružni NOO Istre nije bio ni nadležan za donošenje odluke koja bi se odnosila na tadašnju Rijeku (zapadni dio današnjeg dijela grada Rijeke), niti na Zadar, niti na dijelove Hrvatske što ih je Italija anektirala 1941. godine, niti na jadranske otoke koji su Italiji pripali poslije prvog ili u toku drugoga svjetskog rata. Tadašnja Dalmacija i Hrvatsko primorje (koje se pružalo između Istre i Dalmacije) imali su vlastita rukovođeća tijela NOO-a. Za donošenje odluke koja se u spomenutoj bilješci 34. pripisuje Okružnom NOO-u Istre bio je nadležan ZAVNOH, i on ju je donio 20. rujna 1943. godine.

No, bez obzira na ovakve ili slične greške, objavljena građa — od prvoobjavljenog izvora, poziva na (Prvo) zasjedanje AVNOJ-a koji je Vrhovni štab NOV i POJ s Titovim potpisom uputio 1942. god. »građaninu Đuru Čagoroviću, zemljo-

radniku iz Danilovgrada« (str. 5), do izvora br. 277, koji se odnosi na Odluku o raspisivanju izbora za delegate u Savezno vijeće i Vijeće republika i pokrajina Skupštine SFRJ od 22. veljače 1982, što ju je potpisao predsjednik Skupštine SFRJ Dragoslav Marković — govori nam o najvitalnijim momentima u razvoju našega društveno-političkog, ekonomskog sistema tijekom četiri decenija, i to onako kako su se odvijali u najvišim revolucionarnim predstavničkim tijelima NOR-a i socijalističke revolucije, sljednicima tih tijela prvih poratnih godina, te u razdoblju samoupravne socijalističke jugoslavenske federativne zajednice. Otkrivaju se i specifičnosti i karakteristike, ali i određene zakonitosti u djelovanju federacije od njezinih početaka pa do današnjega razvijenog stadija. Zbirka izvora koje su pripremili sami skupštinski stručnjaci ima i osobitu vrijednost: »Ono što naročito upada u oči, i što može i treba da bude predmet detaljnijeg i dubljeg izučavanja, jeste stalno i dosledno nastojanje svesnih socijalističkih snaga da se skupštinski sistem, i politički sistem uopšte, izgrađuju kao adekvatna nadgradnja i okvir fundamentalnih preobrazaja koji se odigravaju u sferi produkcionih odnosa« (N. Pašić, str. VIII). U tome smislu treba upozoriti osobito na značenje i karakter objavljenih izvora u ovoj zbirci.

Petar Strčić

GALÁNTAI JOZSEF, A HABSBERG-MONARCHIA ALKONYA. OSZTRÁK-MAGYAR DUALIZMUS 1867—1918.

(Suton Habsburške monarhije. Austro-ugarski dualizam), Budapest (Kossuth Könyvkiadó 1985).

Jozsef Galántai je autor brojnih monografija o austro-ugarskom dualizmu i o prvom svjetskom ratu. Napominjem samo dvije najznačajnije knjige: »Mađarska u prvom svjetskom ratu 1914—1918« (Magyarország az első világháboruban), Budapest 1974; »Die Oesterreich-ungarische Monarchie und der Weltkrieg«, Budapest, 1979. Ovim novim djelom Galántai je dao »kariku« koja je nedostajala za opširnije upoznavanje složenih pitanja Austro-Ugarske. U mađarskoj historiografiji manjkala je takva sinteza. Autor je s novoga stajališta istražio dva bitna pitanja dualizma: austro-ugarsku nagodbu i položaj nemađarskih naroda u Ugarskoj a uvijek u posebnom poglavlju i Hrvata. On nas upoznaje s Habsburškom monarhijom u posljednjih pola stoljeća njezina postojanja, kada je dualističkim sistemom dobila ustavne temelje. Tada je Ugarska sa svojim mnogobrojnim narodima doživjela značajan ekonomski i kulturni razvoj a pokazala se i njezina integracijska snaga. No ipak nije doživjela renesansu već raspadanje jer se Habsburška monarhija približavala svom tonu. Galántai želi predočiti upravo taj povijesni kontrast. On ne bi htio osuditi pojedine ličnosti i društvene snage niti odobriti njihovu djelatnost nego razumjeti ih i istražiti njihove probleme.

Knjiga se sastoji od pet poglavlja od kojih prvo obuhvaća razdoblje nakon revolucije 1848. pa do austro-ugarske nagodbe 1867. Autor pruža širok pregled stanja Srednje Evrope za vrijeme revolucije 1848/49. Posebno se bavi Habsburškom monarhijom nakon ugušenja revolucije. Osobitu pažnju posvećuje listopadskoj diplomu (1860) i veljačkom patentu (1861) i tvrdi da ovaj drugi znači napredak u ustavnom razvoju Austrije, dok je za Ugarsku korak natrag od listopadske diplome. Patentom Ugarska dobiva status provincije, dok je prije bila tretirana kao država. Zanimljiva je analiza pripreme za austro-ugarsku nagodbu. Galántai prihvaća dosadašnje rezultate prema kojima je 1865. godina veliki preokret u mađarskoj liberalnoj politici jer je napuštena platforma od 1861. kojoj je srž u tome da se čvrsto drži četrdesetosmaških zakonâ. Deákovi »uskršnji članci« (16. IV 1865) često se smatraju početkom njegovoga novog stajališta. No Deák je želio kompromis s kraljem ne samo 1865—1867. već i u toku revolucije. Na osnovi zakonâ od 1848. dvor je prinuđen na

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.